

UDK:371.2

Nigora UMAROVA,
Toshkent davlat texnika universiteti dotsenti

PhD G‘.Hamroyev taqrizi asosida

O‘ZBEK TILI DARSLARIDA O‘QUV TOPSHIRIQLARI ASOSIDA GAPIRISH VA O‘QIB TUSHUNISH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya

Ushbu maqola O‘zbek tili darslarida o‘quv topshiriqlari orqali gapirish va o‘qib tushunish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlarni tahlil etadi. Maqolada o‘quvchilarning gapirish va o‘qib tushunish ko‘nikmalarini rivojlantirishda qo‘llaniladigan turli metodlar va o‘quv topshiriqlari, shuningdek, bu ko‘nikmalarni oshirish uchun ishlatiladigan amaliy tavsiyalar keltirilgan. Gapirish ko‘nikmalarini rivojlantirishda dialog, monolog, va munozara usullari, o‘qib tushunish bo‘yicha esa matnni tahlil qilish, savol-javob va xulosa qilish kabi metodlar tavsiya etiladi. Shuningdek, o‘quvchilarning kommunikativ qobiliyatlarini oshirish uchun interfaol metodlar va texnologiyalardan foydalanish zarurligi ta’kidlangan.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tili, gapirish ko‘nikmalari, o‘qib tushunish ko‘nikmalari, o‘quv topshiriqlari, metodik yondashuv interfaol metodlar, kommunikativ ko‘nikmalar, monolog va dialog, savol-javob usuli, xulosa chiqarish, ijodiy yozuvlar.

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ ГОВОРЕНИЯ И ПОНИМАНИЯ ПРОЧИТАННОГО НА УРОКАХ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА НА ОСНОВЕ УЧЕБНЫХ ЗАДАНИЙ

Аннотация

В данной статье анализируются методические подходы, направленные на развитие навыков говорения и понимания прочитанного посредством учебных заданий на уроках узбекского языка. В статье представлены различные методы и учебные задания, используемые для развития навыков говорения и понимания прочитанного учащимися, а также практические рекомендации, используемые для улучшения этих навыков. При развитии речевых навыков рекомендуются такие методы, как диалог, монолог, и методы обсуждения, а при понимании прочитанного-анализ текста, вопросы-ответы и выводы. Также подчеркивается необходимость использования интерактивных методов и технологий для улучшения коммуникативных способностей учащихся.

Ключевые слова: узбекский язык, разговорные навыки, навыки понимания прочитанного, учебные задания, методический подход интерактивные методы, коммуникативные навыки, монолог и диалог, метод вопросов-ответов, выводы, творческое письмо.

DEVELOPMENT OF SPEAKING AND READING COMPREHENSION SKILLS BASED ON TEACHING TASKS IN UZBEK LANGUAGE LESSONS

Annotation

This article analyzes methodological approaches aimed at developing speaking and reading comprehension skills through teaching assignments in Uzbek language lessons. The article presents various techniques and training assignments used to develop students' speaking and reading comprehension skills, as well as practical recommendations used to enhance those skills. In the development of speaking skills, techniques such as dialogue, monologue, and discussion methods are recommended, and in reading and understanding, techniques such as Text Analysis, Q & A, and inference are recommended. It is also emphasized the need to use interactive techniques and technologies to enhance students' communicative abilities.

Key words: Uzbek language, speaking skills, reading comprehension skills, teaching tasks, methodological approach interactive methods, communicative skills, monologue and dialogue, question and answer method, conclusion, creative writing

Kirish. O‘zbek tili ta’limi o‘quvchilarning nafaqat grammatika va leksika bilimlarini rivojlantirish, balki ularning kommunikativ ko‘nikmalarini ham oshirishga yo‘naltirilgan. Gapirish va o‘qib tushunish ko‘nikmalari bu jarayonning ajralmas qismidir. Ularni rivojlantirish orqali o‘quvchilar nafaqat tilni

o‘rganadilar, balki o‘z fikrlarini aniq va ravon ifodalash, matnlarni to‘g‘ri va tushunarli tarzda o‘qish ko‘nikmalarini ham egallaydilar.

L.M.Fridman asarlarida muammoli vaziyatga asoslangan o‘quv topshiriqlarining ta’rifi beriladi, ya’ni “muammoli vaziyatning har qanday belgisi modelini

topshiriq, deb atash mumkin. O'quv topshiriqlarini chuqur o'rgangan O.Roziqov o'quv topshiriqlarining xususiyatlarini aniqlash maqsadida ularni o'quv material bilan solishtirib, ularga "o'quv vazifasi o'quv va o'rganish ehtiyojlaridan kelib chiqadigan o'quv materialining o'zgartirilgan shaklidir", degan ta'rifni beradi [1].

O'quv topshiriqlarining nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltiruvchi yondashuv metodist olimlarning e'tiboriga tushmay kelmoqda. Oliy ta'lim tizimida bo'lajak mutaxassislarni o'z sohalarida samarali mehnat qila olishga o'rgatish uchun ularda davlat tilida muloqot qila olish ko'nikmalarini rivojlantirish zarur. Bunda, asosan, sara matnlarga ishlab chiqilgan pragmatik o'quv topshiriqlar tizimini yaratish ehtiyoji mavjud.

X.Muhiddinova bu boradagi turli fikrlarni o'zaro taqqoslab o'rganar ekan bugungi kungacha o'zbek tili ta'limida qo'llanadigan mashqlar va topshiriqlarni osondan qiyinga tamoyilida bosqichma-bosqich rivojlantirib borishi, bunda rusiyzabon talabalarining yoshi, til xususiyati, bilim darajasi, ta'lim yo'nalishini e'tiborga olish, qaysi bosqichda, kimga, qanday mashq va topshiriqlarni berishning ilmiy-nazariy va metodik asoslarini ishlab chiqish ilmiy metodik jihatdan tadqiq qilinmaganini ta'kidlaydi [2]. O'zbek tilini rus guruhlarida o'qitishda aynan qanday mashq turlaridan foydalanish, mashqlardan topshiriqlarni qanday farqlash va oliy ta'lim muassasalarida nutqiy ko'nikmalarni qanday rivojlantirib borish masalalarini ilmiy tadqiqiy jihatdan o'rganish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. O'quv topshiriqlari bilan bog'liq muammolarni hal qilish o'zbek tili darsliklari va o'quv qo'llanmalarida ham mashqlar va topshiriqlarning berilishi bilan bog'liq chalkashliklarni bartaraf etishga va o'zbek tili ta'limida nutqiy kompetensiyaning rivojlanishiga sharoit yaratadi. O'zbek tili o'qitish metodikasida innovatsion yondashuvlar qo'llanilayotgan bo'lsa-da, til o'qitishning o'ziga xos usullari mavjud bo'ladi.

G'. Hamroevning ta'kidlashicha, topshiriq mashqni ham, savolni ham o'z ichiga oladigan, talabani bilim olishga yo'naltiradigan, baholashda ishtirok etadigan, takrorga asoslangan mashqlar orqali malaka hosil qilishni tashkil qiladigan asosiy o'quv topshirig'idir. Uzoq muddatli kuzatishlar, tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, "Ona tili" darsliklaridagi mashq deb nomlangan o'quv topshiriqlari ham mashq emas, ya'ni mashqning talablariga javob bermaydi. Aslida mashq bilim berish vositasi emas, u ko'nikma va malaka hosil qilish uchun qo'llanilishi kerak. Topshiriq esa, bilim olish, mashg'ulotni tashkil etish va o'zlashtirilgan bilim va ko'nikmalarni baholashi, savol esa, talabni fikrlashga undashi, sinab ko'rish uchun qo'llanilishi lozim. Amalda esa, ular aralash holda qo'llaniladi [3]. Dars jarayonida mashq va topshiriqni bir-biridan didaktik jihatdan farqlash haqidagi nazariyasiga to'xtalish joiz. O'quv topshiriqlarining o'zbek tili o'qitish amaliyotida, asosan, ikki ko'rinishi qo'llaniladi. Bular mashq va topshiriqlar. Darhaqiqat, o'zbek tili darslik va qo'llanmalarida ham takrorga asoslangan mashqlar

deyarli uchramaydi. Topshiriqlar mazmuni ham xorijiy tillar o'qitish amaliyotidagi kabi ko'nikma va malakani shakllantirishga to'la ixtisoslashmagan. Mashq va topshiriqlar, umuman, o'quv topshiriqlari bilim hosil qilishdan ko'ra, nutqiy kompetensiyani shakllantirishga mo'ljallanishi lozim.

"Kompetensiya", "kompetentlilik" tushunchalariga to'xtaladigan bo'lsak, bu atamalar tilshunoslikda ilk bor XX asr o'rtalarida N.Xomskiy tomonidan muomalaga kiritilgan bo'lib, tilni ishlatish jarayonida "faoliyatga yo'naltirilgan bilim, ko'nikma va malakalar majmui sifatida", ta'lim sohasida esa "kompetensiyaviy yondashuv" sifatida talqin etiladi, ta'limda natijaviylikni belgilaydigan omillardan biri sifatida qayd etilgan. Lug'atlarda bu so'zlarning ma'nolari turlicha izohlanadi. "O'zbek tilining izohli lug'ati"da kompetensiya so'ziga shunday izoh beriladi: "Kompetensiya – (lot. sompetere – layoqatli, munosib bo'lmoq). 1) Muayyan tashkilot yoki mansabdor shaxsning rasmiy hujjatlarda belgilangan vakolatlari doirasi; vakolat. 2) Shaxsning biror-bir sohadan xabardorlik, shu sohani bilish darajasi" [4], tarjima lug'atlarida esa bu so'z quyidagicha sharhlanadi: "Компетенция – 1. Biror kishi yaxshi xabardor, omilkor bo'lgan soha; 2. yur. huquq (vazifa, ish) doirasi"; "Kompetensiya – 1. Biror kishi yaxshi xabardor bo'lgan soha yoki masala; 2. Vakolat, huquq ixtiyor; Компетент/- ный, -ная, -ное, -ен, -на – etarli ma'lumotga ega bo'lgan, puxta bilimli, yaxshi biladigan, bilimdon, xabardor, omilkor; 2) asosli, e'tiborli, mo'tabar; 3) kompetensiya [5] ga, ya'ni huquqqa ega bo'lgan; vakolatli. Kompetentlik – chuqur bilimga egalik, chuqur bilimga asoslanganlik, asoslilik, xabardorlik, omilkorlik" kabi ma'nolarni ifoda etadi.

H.Muhiddinova ta'lim sohasida kompetensiya so'zini layoqat, kompetentlikni esa layoqatlilik deb, ta'limga kompetensiyaviy yondashuvni egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni o'z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida amaliy qo'llay olish layoqatlarini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim yo'nalishi, deb tushunish maqsadga muvofiq ekanligini ta'kidlaydi [6]. Darhaqiqat, til ta'limida kompetensiyaviy yondashuv ta'lim oluvchilarning o'rganayotgan tili materiallaridan va olingan axborotlardan o'z hayotiy faoliyatida oqilona foydalana olish, shu tilda o'z fikrini og'zaki va yozma tarzda mustaqil ifodalash va nutqiy vaziyatlarga mos ravishda qo'llay olish ko'nikma-malakalarini tarkib toptirish, ya'ni tilni maqsadli ravishda amaliy qo'llay olish layoqatini shakllantirishdan iborat.

Ushbu maqolada o'quv topshiriqlari yordamida gapirish va o'qib tushunish ko'nikmalarini rivojlantirishning metodik yondashuvlari tahlil qilinadi.

1. Gapirish ko'nikmalarini rivojlantirish

Gapirish – bu kommunikatsiyaning asosiy vositasidir. O'zbek tili darslarida gapirish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun quyidagi metodlar va o'quv topshiriqlari qo'llaniladi:

Dialog va munozara usullari: O'quvchilarga o'zaro dialoglar tuzishni topshirish, bu orqali ular turli mavzularda fikr almashadilar. Mavzularni tanlashda o'quvchilarning qiziqishlariga e'tibor qaratish lozim.

Shuningdek, munozaralar o'tkazish orqali o'quvchilar o'z fikrlarini izchil va ravon ifodalashni o'rganadilar.

Monologik gapirish: O'quvchilarga biror mavzuda monolog shaklida nutq qilishni topshirish. Bu o'quvchining fikrlarini tizimli ravishda ifodalashga yordam beradi. Monologni tayyorlashda mavzuni chuqur o'rganish va uni mantiqiy tarzda ifodalash talab etiladi.

Rag'batlantiruvchi savollar: O'quvchilarga gapirishga rag'batlantiruvchi savollar berish, ular mavzuga oid savollarga javob berish jarayonida yangi ma'lumotlarni o'zlashtiradilar.

Gapirish bo'yicha o'quv topshiriqlari:

Diqqatni jalb etuvchi mavzular bo'yicha suhbat: O'quvchilarga turli mavzularda suhbatlashish (masalan, "Sevimli mashg'ulotingiz nima?", "Tashrif buyurishni xohlagan joyingiz qaysi?").

Monolog yoki insho tayyorlash: O'quvchilar ma'lum bir mavzuda monolog yoki qisqacha insho yozishadi va uni jamoa oldida nutq qilib o'qishadi.

Rag'batlantiruvchi savollar asosida qisqa suhbatlar: O'quvchilarga savollarni so'rab, ularning javoblarini eshitib, shunday tarzda suhbatni davom ettirish.

2. O'qib tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish

O'qib tushunish ko'nikmalari, ya'ni matnni tahlil qilish va anglash, o'quvchilarning bilim olish jarayonining asosiy qismidir. O'qib tushunishni rivojlantirish uchun quyidagi metodlarni qo'llash samarali bo'ladi:

Matnni tahlil qilish: O'quvchilarga matnni o'qish va uning asosiy g'oyasini aniqlashni topshirish. Bu metod o'quvchilarning matnni diqqat bilan o'qish va tushunish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Savol-javob usuli: Matnni o'qib bo'lgach, o'quvchilarga savollar berish. Bu savollar matnning muhim jihatlari aniqlashga yordam beradi va o'quvchining o'qish jarayonida anglash darajasini oshiradi.

Matnni xulosa qilish: O'quvchilarga o'qigan matnning qisqacha xulosasini chiqarishni topshirish. Bu jarayon o'quvchilarning muhim ma'lumotlarni ajratib

olish va qisqacha ifodalash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Matn asosida ijodiy topshiriqlar: O'quvchilarga o'qigan matn asosida ijodiy fikr bildirishni topshirish. Masalan, matndagi qahramonlar yoki vaziyatga o'z nuqtai nazaridan qarash.

O'qib tushunish bo'yicha o'quv topshiriqlari:

Matnni o'qib, savollarga javob berish: O'quvchilar matnni o'qib, so'ngra berilgan savollarga javob berishadi. Bu orqali o'quvchilar matnning asosiy g'oyasini anglab, uning mazmunini to'g'ri tushunadilar.

Xulosa chiqarish: O'quvchilarga o'qigan matnni qisqacha xulosalash va undagi muhim jihatlarni ajratish topshiriladi.

Matn bo'yicha ijodiy yozuvlar: Matndan olingan ilhom bilan o'quvchilarga qisqacha hikoya yoki esse yozishni topshirish.

3. Metodik yondashuvlar va tavsiyalar

Gapirish va o'qib tushunish ko'nikmalarini rivojlantirishda metodik yondashuvlarning ahamiyati katta. Ba'zi metodik tavsiyalar:

Interfaol metodlar: O'quvchilarga aktiv ishtirok etishga undovchi metodlarni qo'llash. Misol uchun, guruhlar orasida debatlar, rollar bo'yicha o'ynash, o'qish va gapirishda interaktiv o'yinlar va faoliyatlar.

Kommunikativ yondashuv: O'quvchilarga kommunikativ vaziyatlarni yaratish, o'qigan matn va suhbatlar asosida o'z fikrlarini ifodalash imkoniyatini yaratish.

Texnologiyalar yordamida o'qitish: Matnlarni onlayn platformalarda muhokama qilish, audiokitoblar va videolar yordamida matnlarni tinglash va tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Xullas, gapirish va o'qib tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish o'zbek tili ta'limining muhim qismi bo'lib, o'quvchilarning kommunikativ qobiliyatlarini oshirishga katta yordam beradi. O'quv topshiriqlari va metodik yondashuvlar yordamida o'quvchilar matnni tushunish, fikrlarini ifodalash va samarali muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Ushbu jarayon nafaqat til o'rganish, balki umumiy bilim va tafakkur rivojiga ham xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Разыков О.Р. Основы оптимального применения системы учебных задач в обучении. – Т.: “Укитувчи”, 1981. – с. 103.
2. Муҳиддинова Х. Таълим босқичларида ўзбек тили ўқитилиши узлуксизлигини таъминлашнинг илмий-методик асосларини такомиллаштириш. Пед. ф. ном-ди дисс. автореф.– Тошкент: ТДПИ, 2011. – 52 б.
3. Ҳамроев Ғ. Она тилидан ўқув топшириқлари тузиш методикаси. Монография. – Тошкент. Донишманд зиёси. 2021. 196 б.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 4–жилд. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси давлат илмий нашриёти, 2008. –267-бет .
5. Зимняя И.Н. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Ж.Высшее образование сегодня, №5. – Москва, 2003. – С.34-42.
6. Муҳиддинова Х. Таълим босқичларида ўзбек тили ўқитилиши узлуксизлигини таъминлашнинг илмий-методик асосларини такомиллаштириш. Пед. ф. ном-ди дисс. автореф.– Тошкент: ТДПИ, 2011. – 52 б.